

**ILGALAIKĖS INSTITUCINĖS 2012 – 2014 METŲ
EKONOMIKOS MOKSLINIŲ TYRIMŲ PROGRAMOS
„LIETUVOS EKONOMIKOS ILGALAIKIO KONKURENCINGUMO IŠŠŪKIAI“
GALUTINĖS ATASKAITOS APIBENDRINTAS ĮVERTINIMAS**

2015 m. balandžio 30 d.
Vilnius

Duomenys apie programą:

Programos pavadinimas:

Ilgalaikė institucinė 2012 – 2014 metų ekonomikos mokslinių tyrimų programa „Lietuvos ekonomikos ilgalaikio konkurencingumo iššūkiai“

Mokslo ir studijų institucija (programos pagrindinė vykdytoja):

Kauno technologijos universitetas

K. Donelaičio g. 73, LT-44309

kodas: 111950581

Programos trukmė: **2012 m. rugsėjo mėn. – 2014 m. gruodžio 31 d.**

1. Programos paskirtis

Vertinama Ilgalaikė institucinė 2012 – 2014 metų ekonomikos mokslinių tyrimų programa „Lietuvos ekonomikos ilgalaikio konkurencingumo iššūkiai“ (toliau – programa) pasižymėjo savitais bruožais, kurių visuma nebūdinga jokiai kitai Lietuvos mokslo tarybos (toliau - Taryba) administruojamai programai:

a) tematikos ir turinio požiūriu, programos inicijavimas turėjo žymių užsakomojo tyrimo bruožų, kurie programos rengimo laikotarpiu buvo derinami su Lietuvos mokslininkų tyrimų tematikos specifika;

b) buvo pabrėžiamas ketinimas integruoti ekonomikos srities mokslininkų pajėgas, įtraukiant kuo didesnę mokslo institucijų ratą;

c) mokslininkų ar jų grupių dalyvavimas programoje tiesiogiai nebuvo grindžiamas tokiais konkursiniais principais, kurie būdingas visoms kitoms Tarybos administruojamoms bei vykdomoms programoms.

Pagrindiniam programos vykdytojui (Kauno technologijos universitetui) programos eigoje turinio kokybės užtikrinimo klausimais talkino du išoriniai ekspertai (prof. dr. R. Rudzkis ir Lietuvos banko atstovas dr. R. Kuodis.). Programos vykdymo eigoje buvo atliktas tarpinis ekspertinis vertinimas, į kurio pastabas vykdytojai atsižvelgė antrajame programos vykdymo etape.

Programos vykdymo eigoje buvo sprendžiami 6 uždaviniai:

1. Nustatyti naujų augančių pasaulio ekonomikos centrų konkurencinę grėsmę tradicinėmis technologijomis grindžiamai gamybai Lietuvoje ir pasiūlyti šios grėsmės neutralizavimo būdus

2. Ištirti aukštųjų technologijų ir inovacijų plitimo ūkyje sąveiką su verslo aplinka ir pasiūlyti investicinio klimato, palankaus joms, formavimo priemones

3. Nustatyti natūralių monopolijų ir galimų oligopolijų kartelinių susitarimų neigiamos įtakos, įėjimo į rinkas barjerų ir pasitraukimo iš rinkų valstybinio reguliavimo (bankrotų procedūros) tobulinimo būdus

4. Ištirti kreditų rinkos šoko poveikį, infliacijos valdymo ir valstybės finansų tvarkymo gerinimo būdus
5. Išanalizuoti išteklių skirstymo ir naudojimo viešajame ūkio sektoriuje tobulinimo priemonės
6. Nustatyti žmogiškojo kapitalo, darbo išteklių struktūrinius pokyčius, darbo paklausos ir pasiūlos lankstumo ūkio sektoriuose ir profesijose didinimo aspektus.

Atliktas programos galutinės ataskaitos apibendrinamasis įvertinimas, kuris teikiamas susijusioms institucijoms, taip pat atliktas detalusis programos projektų mokslinių tyrimų rezultatų ir jų sklaidos įvertinimas, kuris pateikiamas mokslo ir studijų institucijoms, vykdžiusiems mokslinius tyrimus.

2. Ataskaitos vertinimo aspektai ir kriterijai

Turinio požiūriu, svarbiausias programos tikslas – modeliuoti bei vertinti globalios ekonomikos iššūkių daromą įtaką šalies ekonomikai ir parengti rekomendacijas Lietuvos ekonomikos ilgalaikiam konkurencingumui didinti. Vykdam šią programą, buvo siekiama ne tik spręsti valstybei ir visuomenei aktualias problemas, bet ir paskatinti Lietuvos mokslinio potencialo plėtotę, ekonomikos srities mokslininkų ir mokslo organizacijų integraciją, didinti suinteresuotų visuomenės grupių informuotumą ekonomikos klausimais. Todėl, vertinant visą ataskaitą apibendrintu lygiu, pagrindinis dėmesys kreipiamas į:

- a) programos vykdymo eigoje atliktų tyrimų mastą ir socialinį poveikį;
- b) pristatytų programos rezultatų mokslinę reikšmę.

Šiame dokumente pateiktas apibendrintas programos rezultatų įvertinimas remiasi atskiru detaliu kiekvieno uždavinio sprendimo ir kiekvieno vykdyto mokslinių tyrimų projekto įvertinimu, kuris pateikiamas programos vykdytojams. Vertinant programos uždavinių vykdymą detalai, ekspertų grupės nariai nagrinėjo ir vertino šiuos kiekvieno uždavinio bei jo atskirų etapų aspektus:

1. Atlikti darbai ir rezultatai:
 - a) turinio atitikimo užduočiai ir tyrimo išsamumo vertinimas (ar atlikti darbai atitinka uždavinio ir jo etapo formuluotės esmę ir apimtį, ar galima laikyti, kad etapo formuluotėje numatyta tema pakankamai išsamiai atskleista);
 - b) mokslinio lygio vertinimas (ar naudojama tyrimų metodika ir empiriniai duomenys atitinka uždavinio ir jo etapo esmę, ar analizė remiasi atitinkamu teoriniu pagrindu);
 - c) praktinės naudos vertinimas (ar gauti taikomojo pobūdžio rezultatai yra vertingi praktinės naudos ir konkrečių rekomendacijų prasme).
2. Moksliniai rezultatai:
 - a) publikuotų darbų apimtis;
 - b) publikacijų mokslinė ir praktinė vertė.
3. Rezultatų ir rekomendacijų sklaida:
 - a) rezultatų viešinimo ir populiarinimo priemonių apimtis ir adekvatumas sprendžiamo uždavinio bei jo etapo pobūdžiui;
 - b) rekomendacijų pateikimo adresatų ir pristatymo būdų tinkamumas.
4. Programos vykdymo eigos vertinimas:
 - a) skirtingų institucijų mokslininkų tarpusavio sąveikos gerinimo ir mokslinio lygio skirtumų mažinimo aspektu;
 - b) ekonomikos mokslo bendruomenės ir ekonomikos sektoriaus sprendimų priėmėjų sąveikos gerinimo aspektu.

Kiekvieno iš šių punktų atžvilgiu pateiktos ekspertinės išvados.

3. Programos tyrimų mastas ir socialinis poveikis

Programos tema „Lietuvos ekonomikos ilgalaikio konkurencingumo iššūkiai“ aprėpia platų ekonomikos klausimų ratą, kuriuos tarpusavyje jungia ilgalaikio konkurencingumo paieškos tema. Nagrinėti išoriniai konkurencinės grėsmės šaltiniai, technologijų, inovacijų, investicijų bei darbo išteklių poveikis konkurencingumui, valstybės reguliavimo ir išteklių skirstymo klausimai. Programos tikslo siekiama įgyvendinant 6 programos uždavinius, kuriuos sudaro 16 etapų ir 19 tematikų. Tai leidžia teigti, kad **tematikos požiūriu programos aprėptis buvo plati ir apėmė eilę svarbių konkurencingumo aspektų.**

Buvo nagrinėti konkurencingumo prasme reikšmingiausi gamybos bei paslaugų sektoriai, o taip pat gilintasi į tam tikrus viešojo sektoriaus valdymo klausimus. Tuo pagrindu galima teigti, kad **apreptu analizės objektu visuma atitinka programos tikslą ir paskirtį.**

Programos mastas tyrėjų skaičiaus ir įvairovės atžvilgiu: vykdant programą dalyvavo 70 mokslininkų iš 8 mokslo ir studijų institucijų: Kauno technologijos universiteto, Aleksandro Stulginskio universiteto, Lietuvos energetikos instituto, Lietuvos karo akademijos, Mykolo Riomerio universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto. **Lietuvos ekonomikos mokslo kontekste programos mastas laikytinas žymiu.**

Nagrinėtos temos bei analizės objektai skirtingomis prasmėmis svarbūs daugeliui institucijų bei socialinių grupių. Visų pirma, analizė bei dauguma jos pagrindu gautų rekomendacijų skirtos valstybės Vyriausybės lygmens ekonomikos sektoriaus sprendimų priėmėjui. Mažesnė atliktos analizės turinio ir išvadų bei rekomendacijų dalis skirta verslo įmonėms ir viešojo sektoriaus įstaigoms, darbuotojams. Kiekvieno uždavinio sprendimo eigoje yra gauta rezultatų, kurie aktualūs akademinėi bendruomenei tiek gilesnio nagrinėtų reiškinių pažinimo prasme, tiek dėl to, kad jie sudaro prielaidas tolimesniems mokslinio bei praktinio pobūdžio tyrimams. Buvo dedamos pastangos į programos veiklas įtraukti įvairių institucijų tyrėjus, paskatinti juos bendradarbiauti, o tuo pačiu priartinti kiek mažiau patyrusių tyrėjų įgūdžius prie pačių geriausių. Tai pavyko tik kai kuriais atvejais tačiau, programos poveikis ekonomikos srities akademinės bendruomenės raidai buvo pastebimas. Be to, kai kurie programos vykdymo eigoje gauti rezultatai gali būti tinkamai pristatyti ne atskiroms visuomenės grupėms, bet visai visuomenei (plačiaja prasme). Tai sudarytų sąlygas kelti bendrą visuomenės išprusimo ekonomikos klausimais lygį.

Apibendrinant, **svarbiausios interesų grupės, kurioms skirti programos rezultatai yra valdžios ir valdymo institucijų atstovai, darbdaviai, darbuotojai ir akademinė bendruomenė.** Šioms interesų grupėms buvo skirtos pagrindinės tyrimų išvados, į jas orientuota dauguma programos rezultatų viešinimo veiklų. Tikėtina, kad tyrimų rezultatai bus pravartūs priimant bei tobulinant įvairaus lygmens valdymo sprendimus, skirtus šalies ekonomikos konkurencingumo bei atskirų jos sektorių efektyvumo didinimui.

Gautų rezultatų prasme svarbių socialinio poveikio dydį lemia du pagrindiniai elementai:

- a) tam tikro reiškinio būklės nustatymas (diagnostika), anksčiau nežinotų parametrų ir jų sąsajų atskleidimas;
- b) iš atliktos analizės išplaukiančios išvados ir rekomendacijos, bei pastarųjų taikymas svarbiausių interesų grupių veikloje.

Abu minėti elementai yra glaudžiai susiję, tačiau reiškinų analizė reikalauja mažesnės tyrėjų sąveikos su sprendimų priėmėjais, o rekomendacijų pateikimas ir (ypač) jų naudojimas – kur kas didesnės. Gautų rezultatų požiūriu programos vykdymui ir ataskaitai būdingi šie svarbiausi bruožai:

1. Numatytų temų analizės prasme planuoti rezultatai pasiekti daugumoje nagrinėtų klausimų.
2. Programos rėmuose vykdytų tyrimų išvados bei rekomendacijos skiriasi tarpusavyje naujumu, konkretumu ir pritaikomumu. Greta tikrai originalių ir vertingų pastebėjimų yra ir nepakankamai konkrečių teiginių, iš dalies jau vienu ar kitu aspektu žinomų tiesų pakartojimo.

3. Tais atvejais, kai vieno programos uždavinio klausimus nagrinėjo keli tyrėjai ar jų grupės, analizės medžiaga, išvados ir rekomendacijos ne visais atvejais nagrinėto uždavinio atžvilgiu integruotos tinkamai.

4. Analizės pagrindu gautų naujų žinių, išvadų bei rekomendacijų taikymas tiesiogiai sietinas su jų viešiniu, kuris detalizuojamas toliau. Kita vertus, vien viešinimas negarantuoja išvadų ir rekomendacijų taikymo, nes pastarąjį lemia eilė veiksnių, esančių už šios programos rezultatų vertinimo klausimų rato ribų.

Programos viešinimas ir rezultatų pristatymas vyko:

- a) programos eigą bei rezultatus pristatančioje tarptautinėje konferencijoje „Lietuvos mokslas ir pramonė“;
- b) baigiamajame programos renginyje (diskusijoje) tarp mokslo, verslo ir valdymo institucijų atstovų;
- c) pristatant atskirų uždavinių sprendimo rezultatus 59 pranešimuose vietinėse ir tarptautinėse konferencijose;
- d) atskirų etapų eigoje bendraujant su interesų grupių atstovais susitikimų, seminarų ir diskusijų metu (pvz., Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje; Seime; Vyriausybėje);
- e) publikuojant daugiau nei 30 publikacijų ar pranešimų žiniasklaidoje;
- f) parengiant ir paskelbiant virš 90 mokslinių publikacijų (iš jų beveik 60 užsienio ir tarptautiniuose leidiniuose).

Tenka pripažinti, kad įvairių programos rezultatų pristatymas interesų grupių atstovams buvo nevienodai intensyvus. Kai kuriais atvejais galima konstatuoti tamprių ryšių tarp tyrėjų ir suinteresuotų grupių buvimą ir tinkamą bendradarbiavimą, tačiau taip buvo sprendžiant ne visus programos uždavinius. Žinoma, bendradarbiavimo intensyvumas priklauso nuo visų proceso pusių galimybių ir suinteresuotumo, tačiau akivaizdu, kad skirtingi tyrėjai rezultatų sklaidos galimybes išnaudojo netolygiai. Nuo to tam tikru mastu nukentėjo bendras programos socialinio poveikio stiprumas, o ypač – tolygumas visų nagrinėtų uždavinių atžvilgiu. Kita vertus, programos rėmuose atliktų rezultatai neabejotinai bus aktualūs dar tam tikrą laikotarpį, todėl jų viešinimo veikla turėtų būti tęsiama.

Nepaisant minėtų trūkumų, galima konstatuoti, kad vykdytos programos socialinis poveikis pagrindinėms interesų grupėms atitinka programos pobūdį ir pasiektų rezultatų lygį. Šio poveikio didinimas priklauso nuo visų proceso šalių suinteresuotumo ir tolimesnio bendradarbiavimo.

4. Programos moksliniai rezultatai

Programos mokslinius rezultatus apibūdina visų pirma mokslinis ir taikomasis tyrimų rezultatų reikšmingumas. Tyrimų rezultatai turi būti pasiekti, remiantis atitinkamu teoriniu pagrindu, tinkamais empiriniais duomenimis ir problemos sprendimui adekvačia metodika. Tiesiogiai įvertinti įvairių tematikų mokslinių pasiekimų visumos reikšmingumą ekspertiniu būdu neįmanoma, todėl pasitelktas netiesioginis vertinimas pagal paskelbtų publikacijų skaičių, atsižvelgiant į jų publikavimo šaltinio lygį. Darant pagrįstą prielaidą, kad griežtas anonimiškas recenzavimas mokslinių žurnalų ir kitų mokslo leidinių leidyboje užtikrina tinkamą publikacijų kokybės kontrolę, straipsnių ir kitų mokslinių publikacijų skaičius tampa priimtiniu mokslinių tyrimų pasiekimų rodikliu. Vykdytos programos metu parengta tikrai daug publikacijų. Neskaitant kitų mokslinės produkcijos formų (monografijų, studijų) parengti spaudai arba jau ir publikuoti 95 straipsniai, iš jų beveik 60 – kitų šalių leidiniuose.

Drauge tenka pripažinti, kad vertinamos programos atveju šis bendras kiekybinis rodiklis ne visiškai tiksliai iliustruoja programos mokslinės produkcijos apimtį ir vertę skirtingų tyrimų

atžvilgiu. Bendras didelis publikacijų skaičius kiek užtušuoja faktą, kad skirtingus uždavinius nagrinėję mokslininkai ir mokslininkų grupės pagal šį rodiklį žymiai skiriasi tarpusavyje. Ne mažesni skirtumai ir pagal leidinių, kuriuose skelbiami moksliniai rezultatai lygį. Nors pastarasis rodiklis yra sąlyginis, net ir aukšto lygio rezultatų publikavimas perdėm vietiniuose leidiniuose menkina jų prieinamumą akademinėi ir verslo bendruomenei bei netiesiogiai menkina pačių publikacijų vertę. Galima tik spėti, kad dalis mokslininkų atsisakė siekti publikuoti darbus aukšto lygio žurnaluose dėl to, kad pastarieji taiko ilgesnes recenzavimo procedūras bei griežtus reikalavimus kokybei, dėl ko didėtų rizika neįvykdyti užsibrėžtų publikavimo planų programos vykdymo eigoje. Tačiau galima, kad dėl šios priežasties gali būti nepilnai atskleista kai kurių galimai aukšto lygio tyrimų esmė.

Vertinant ataskaitą nustatyta atveju, kai tyrėjai tarp pasiektų rezultatų nurodo publikacijas, kurios turinio požiūriu nėra susijusios su programos uždavinių nagrinėjimu. Nors taip tarsi parodomas didesnis mokslinės veiklos mastas, su šios programos uždaviniais nesusiję publikacijos negali būti laikomos programos vykdymo rezultatais.

Jau programos vykdymo eigoje buvo kiek pakeistas programos tyrimų akcentas, labiau pabrėžiant mokslinių tyrimų taikomąjį aspektą. Tai visiškai priimtina, tačiau neturėtų būti laikoma tyrimų ar skelbtų darbų mokslinio lygio pasikeitimo priežastimi.

Apibendrintai vertinant mokslinį programos vykdymo rezultatų aspektą galima teigti, jog atlikti darbai iš esmės rėmėsi tyrimų moksliško principais ir buvo skelbiami akademinės bendruomenės aprobuotais būdais.

5. Programos vykdymo eiga

Programos pagrindiniu vykdytoju buvo Kauno technologijos universitetas, kurio pasiūlyta programos struktūra jos rengimo etape buvo pripažinta pagrindu, remiantis kuriuo vėliau buvo suformuluotas visos programos turinys, įtraukiantis ir kitų universitetų siūlytas temas. Tikslinant turinį programos dalyvių ratas buvo padidintas, siekiant įtraukti kuo didesnę Lietuvos ekonomikos srities mokslininkų dalį ir sutelkti skirtingų institucijų mokslininkus į artimiau bendradarbiaujančią grupę.

Programa buvo vykdoma dvejus metus ir keturis mėnesius. Šio laikotarpio eigoje buvo vykdomos kiekvieno uždavinio rėmuose būtinos veiklos. Be to, vyko keturi susitikimai su išoriniais ekspertais, kurie vykdomų darbų turinio klausimais pateikė eilę pasiūlymų. Tarybos organizuota ekspertų grupė atliko programos tarpinės ataskaitos vertinimą, kuriame taip pat buvo nurodyta eilė taisytinų vietų. Teigiama tai, kad programos vykdytojai adekvačiai reagavo į pateikiamas pastabas ir pagal galimybes į jas atsižvelgė. Tačiau tenka pripažinti, kad programą vykdančios institucijos ir vykdymą administruojančio vadovo galimybės daryti įtaką konkrečių tyrėjų veiklai dėl programos vykdymo formos buvo gana ribotos. Jos tinkamai veikė tais atvejais, kai programoje dalyvavę mokslininkai buvo motyvuoti pasiekti gerų rezultatų ir programoje numatytiems tyrimams skyrė tinkamą dėmesį bei buvo suplanavę adekvačius darbo laiko išteklius. Tačiau tais atvejais, kai programos dalyviai nebuvo linkę tinkamai komunikuoti ir bendradarbiauti, programos vadovai turėjo mažai galimybių daryti įtaką jų veiklai. Tam tikrus programos dalyvių veiklos trūkumus jie bandė kompensuoti tiesiogiai, pvz., – papildomai patys tobulindami ir integruodami atskirų tyrėjų pateiktas darbo išvadas ir rekomendacijas. Tokios programos vykdytojų pastangos gerbtinos ir prasmingos, tačiau rodo, kad programos vykdymo forma savaime neužtikrina jos dalyvių motyvuotumo ir rezultatų kokybės. Tokios apimties daugiaplanio projekto vykdymas parodė, kad panašiais atvejais būtina didesnė ir kitokiais pagrindais dirbanti programos administravimo asmenų grupė.

Remiantis programos ataskaitos turiniu, tenka konstatuoti, kad įvairių institucijų mokslininkų konsolidavimas pavyko ne visais atvejais. Mokslininkai ir jų grupės dirbo prie jų mokslinius interesus atliepančios tyrimų tematikos, kurios pagrindu paprastai jau yra susiformavę tyrėjų

grupės (nebūtinai atstovaujančios tik vieną instituciją) pagal jų interesus. Būtent tokie kolektyvai programos vykdymo kontekste pasiekė geriausių rezultatų ir pateikė labiausiai išbaigtų rekomendacijų. Remiantis šiuo pastebėjimu galima teigti, kad ateityje tikslingiau remtis tokiais tyrėjų branduoliais ir įtraukti juos į aktualių sprendimų nagrinėjimą labiau patikrintais ir geriau kokybę užtikrinančiais organizaciniais mechanizmais (pvz., per konkursinį mokslininkų grupių projektų finansavimą, per Nacionalinėse mokslo programose numatytą klausimų sprendimą).

Apibendrinant **programos eigos vertinimą** galima teigti, kad **programos vykdymas atitiko ir išnaudojo programos vykdymo formato galimybes**. Tačiau tenka pripažinti, kad šios programos formatas nusileidžia kitoms Tarybos naudojamoms mokslinių programų vykdymo formoms programos eigos bei rezultatų kokybės užtikrinimo atžvilgiu.

6. Apibendrinto programos vertinimo galutinė išvada

Remiantis ilgalaikės institucinės 2012 – 2014 metų ekonomikos mokslinių tyrimų programos „Lietuvos ekonomikos ilgalaikio konkurencingumo iššūkiai“ galutinės ataskaitos medžiaga galima teigti, kad **programa iš esmės įvykdė jai keltus uždavinius ir pasiekė planuotus rezultatus bei turėjo adekvatų socialinį poveikį**.

Būtina pažymėti, kad programos vykdymo forma buvo netipinė, ir ekonomikos mokslo tyrimuose taikyta pirmą kartą. Nustatyta, kad ji neleido pasiekti tolygumo įvairių tyrimų kokybės prasme, todėl ateityje panašių programų veikloje būtina taikyti tyrimų konkursinio finansavimo ir su tuo susijusio kokybės užtikrinimo principus.